

Jurgita Vaičenonienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

DVISKAITOS VERTIMO YPATUMAI: LYGINAMASIS TEKSTYNAIS GRĮSTAS TYRIMAS

Anotacija. Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti, koks dviskaitos pasiskirstymas originaliuose lietuviškuose ir verstuose į lietuvių kalbą grožinės literatūros tekstuose; kada verčiant iš anglų kalbos vartojami dviskaitos įvardžiai ir kokiomis gramatinėmis formomis ar struktūromis dviskaita verčiama į anglų kalbą. Laikantis unikalių vertimo vienetų hipotezės spėjama, kad dviskaitos, kaip lietuvių kalbai būdingos ypatybės, vertimuose turėtų būti mažiau, nes angliški tekstai neturi akivaizdaus vertimo stimulo. Straipsnyje taikomi tekstynais grįsti tyrimo metodai, kiekybinė ir kokybinė duomenų analizė. Visų pirma, iš morfologiškai anotuotos ORVELIT tekstyno versijos nustatyti visi įvardžių pavartojimo atvejai originalios ir verstos grožinės literatūros patekstyniuose ir pasirinktos visos dviskaitos formos. Iš lietuvių–anglų kalbų prozos vertimų tekstyno LECOP ir lygiagrečiojo tekstyno (anglų–lietuvių kalbų vertimo kryptis), naudojant programinę įrangą *ParaConc* (Barlow, 2009), gauti lygiagretūs dviskaitos vertimo konkordansai. Tolesnei analizei pasirinkta po vieną dažniausią asmeninių įvardžių formą: *mu*, *tu* ir *jis*. Tyrimas parodė, kad vertimuose dviskaitos yra panašiai kaip lietuviškuose tekstuose arba daugiau, bet ne žymiai mažiau negu originaliuose lietuviškuose tekstuose, pastebima tokia pati formų įvairovė. Vertimų iš anglų kalbos duomenys parodė kelias struktūras, kurios gali paskatinti vertėją pavartoti lietuvišką dviskaitą, pavyzdžiui, kai asmeniniai daugiskaitos įvardžiai apibūdina du referentus arba kai vartojamas asmeninio įvardžio ir kito referento junginys su jungtuku *and* (liet. *ir*). Vertimai iš lietuvių į anglų kalbą parodė, kad nustatytos struktūros galioja abiem vertimo kryptims: versdami iš lietuvių kalbos, vertėjai renkasi angliškas įvardžių daugiskaitos formas arba naudoja jau anksčiau minėtą formulę *įvardis ir referentas / referentas ir įvardis*. Kompensuodami prarandamą informaciją apie referentų skaičių ar jų artumą, vertėjai vartojo skaitvardį *two* (liet. *du*), nurodantį veikėjų skaičių ir taip išversdami lietuvių kalbos dviskaitos įvardžiais perteikiamą informaciją. Originaliuose angliškuose tekstuose, skirtingai nuo verstų anglų kalbos tekstų, tokia struktūra nebuvo dažna ar įprasta.

Pagrindinės sąvokos: dviskaita; įvardžiai; lietuvių kalba; lyginamieji ir lygiagretieji tekstynai; unikalių kalbos vienetų hipotezė.

Įvadas

Tiriant kalbą tekstynų lingvistikos metodais, didelės apimties duomenims apdoroti būtina tam tikra programinė įranga, tačiau dažnai įrankių ar metodų, tinkančių anglų ar kitų analitinių kalbų analizei (jų yra gausu), lietuviškiems tekstams tiesiogiai taikyti nepavyksta. Todėl ypač aktualu kurti ir adaptuoti įvairius lietuvių kalbos išteklius, jų analizės įrankius ar programinę

įrangą bei metodologines priemones siekiant įtvirtinti kalbą skaitmeninėje erdvėje, didinti tarptautinį lietuvių kalbos matomumą ir skatinti jos tyrimus. Ypač trūksta vertimo sričiai reikalingų lygiagrečiųjų ir lyginamųjų tekstynų: parengti lygiagretieji tekstynai dažnai neprieinami viešai, yra mažos apimties, turi įvairių apribojimų, nėra gramatiškai anotuoti, todėl tekstynais grįstų vertimo studijų tyrimų galimybės išlieka gana ribotos. Tokia situacija davė postūmį sukurti vertimo studijų poreikiams pritaikytą kalbos išteklių – ORVELIT. Tai 4 milijonų žodžių lyginamasis originalios ir verstos lietuvių kalbos grožinės ir mokslo populiarinimo literatūros tekstynas, laisvai prieinamas CLARIN-LT saugykloje. Ankstesniuose tyrimuose aprašėme tekstyno sudėtį, subalansuotumą ir reprezentatyvumą (Vaičėnienė ir kt., 2017); pristatėme kiekybinę anotuotų duomenų leksinių ir morfologinių ypatybių analizę (Vaičėnienė ir Kovalevskaitė, 2019). Tyrime aptikti statistiškai reikšmingi kai kurių gramatinių kategorijų dažnumo skirtumai originalioje ir vertimų lietuvių kalboje. Pavyzdžiui, nustatyta, kad tiek grožinės literatūros, tiek mokslo populiarinimo vertimuose iš anglų kalbos yra gerokai daugiau įvardžių nei originaliuose lietuviškuose tekstuose. Tačiau, be pastebėjimų apie automatišką anglų kalbos vartojimo modelių perkėlimą, taip ir liko neaišku, kurios konkrečios įvardžių kategorijos yra perteklinės ar nepakankamos ir kokiose konkrečiose situacijose. Šiuo tyrimu siekiama parodyti net tik kiekybines, bet ir kokybines tekstynų, skirtų vertimo studijoms, galimybes tiriant lietuvių kalbą ir jos vertimus. Keliami šie klausimai:

1. Koks dviskaitos pasiskirstymas originaliuose lietuviškuose ir verstuose į lietuvių kalbą grožinės literatūros tekstuose?
2. Kada vertėjai renkasi dviskaitą versdami iš anglų kalbos?
3. Kuo keičiamos dviskaitos formos verčiant iš lietuvių į anglų kalbą?

Tyrime taikomi tekstynų lingvistikos metodai, kiekybinė ir kokybinė lyginamoji duomenų analizė. Visų pirma, iš morfologiškai anuotos ORVELIT tekstyno versijos, naudojant *GNU Grep* įrankį, gauti visi įvardžių pavartojimo atvejai originalios ir verstos grožinės literatūros patekstyniuose. Iš duomenų atsirinktos visos įvardžių dviskaitos formos. Siekiant palyginti dviskaitos

dažnius kituose tekstynuose ir gauti lygiagrečius įvardžių konkordansus kokybinei analizei, su programine įranga *ParaConc* (Barlow, 2009) gauti įvardžių dviskaitos vertimo duomenys iš lietuvių–anglų kalbų prozos vertimų tekstyno LECOP¹ ir lygiagrečiojo tekstyno² (anglų–lietuvių kalbų vertimo kryptis). Toliau apžvelgsime vertimo studijose keliamus klausimus, lietuvių kalbos dviskaitos ypatumus, plačiau pristatysime duomenų gavimo bei apdorojimo metodologines procedūras ir aptarsime gautus rezultatus.

Unikalių kalbos vienetų hipotezė

Bene vienas svarbiausių darbų, paskatinusių vertimo studijų tyrėjus diskutuoti apie unikalių kalbos vienetų hipotezę, buvo Sonjos Trikkonen-Condit (2004) tyrimas. Trikkonen-Condit (2004, p. 177) apibrėžė unikalios kalbos vienetus kaip lingvistinius elementus, neturinčius ekvivalentų kalboje, iš kurios verčiama. Tyrėja teigia, kad kiekvienoje kalboje galima rasti tam tikrų leksinių, frazinių, sintaksinių ar tekstinių vienetų, kurie, nors ir gali būti suprantami, neturi tiesioginio atitikmens kitoje kalboje. Toliau ypač svarbi mintis: kadangi tokių lingvistinių elementų originalo kalboje nepasitaiko arba jie turi visai kitokią raišką, vertėjas neturi akivaizdaus stimulo juos perteikti vertime (Trikkonen-Condit, 2004, p. 178). Taigi keliama hipotezė, kad unikalūs kalbos vienetai vertimuose bus retesni negu originaliuose tos pačios kalbos tekstuose. Hipotezei apie per dažną ar per retą tokių vienetų vartoseną vertimų kalboje pagrįsti tyrėja pasirinko suomių kalbai būdingus pakankamumo veiksmažodžius (angl. *verbs of sufficiency*) ir klitines pragmatines dalelytes (angl. *clitic pragmatic particles*). Tyrimo objektų vartoseną buvo analizuojama 10 mln. žodžių (Trikkonen-Condit, 2004, p. 179) suomių vertimų kalbos tekстыne, originalios ir vertimų kalbos patekstyniuose, akademinės ir grožinės literatūros žanruose. Tyrimo rezultatai parodė, kad vertėjai rečiau vartoja suomių kalbai būdingus unikalios kalbos vienetus, nors pagal kontekstą jie labai tikti, kadangi jų nepasitaiko originalo kalboje. Išvadose tyrėja teigia, kad

---

¹ Detalus tekstyno aprašymas: Vaičėnienė, J. 2011. *Lithuanian Literature in English. A Corpus-Based Approach to the Translation of Author-Specific Neologisms*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.

² Lygiagretusis tekstynas. <https://sitti.vdu.lt/lygiagretus-tekstynas/>

retesnė unikalijų kalbos vienetų sklaida verstuose tekstuose potencialiai galėtų būti laikoma vertimo universalija (Trikkonen-Condit, 2004, p. 183).

Sari Eskolos (2004) tyrimas taip pat papildė Trikkonen-Condit (2004) idėjas. Specialiai sukurtame dviejų milijonų žodžių vertimų (iš anglų ir rusų kalbų) ir originalios suomių kalbos prozos tekстыne Eskola (2004) nagrinėjo nefinitinių (angl. *non-finite*) sintaksinių struktūrų vartoseną, kuriose gausu informaciją glaudinančių predikatų. Kaip teigia tyrėja (2004, p. 88), palyginti su kitomis indoeuropiečių kalbomis, sintetinei suomių kalbai tokio pobūdžio raiška ypač būdinga, nors sinonimiškai vietoj nefinitinių sintaksinių struktūrų galima būtų vartoti šalutinius sakinius. Iš tekstynais grįsto vertimų ir originalios suomių kalbos tyrimo duomenų matyti retesnis vertimo kalbai būdingų kalbos bruožų pasiskirstymas vertimuose ir, atvirkščiai, dažnesnė originalo kalbai būdingų elementų raiška, jeigu jie turėjo akivaizdžius ekvivalentus vertimo kalboje (Eskola, 2004, p. 83). Tyrimo išvadose teigiama, kad „vertimuose konkrečiai vertimo kalbai būdingos unikalios kalbinės savybės nepakankamai atsiskleidžia, o savybės, kurios turi tiesioginius ir dažnai vartojamus vertimo atitikmenis, originalo kalboje atspindimos per dažnai (nes jos veikia kaip tam tikras stimulus originalo tekste)“ (Eskola, 2004, p. 96)³. Šių išvadų universalumą tyrėja vertina atsargiai; ji teigia, kad būtini tolesni įvairių kalbų porų ir vertimo krypčių tyrimai (Eskola, 2004, p. 97).

Unikalijų kalbos vienetų hipotezė sulaukė ir palaikymo, ir kritikos. Pavyzdžiui, Kirstena Malmkjaer (2008), kalbėdama apie Monos Baker (1993) suformuluotas vertimo universalijas, teigia, kad vadinamąjį paprastinimą, normalizaciją, eksplacitiškumą, pasikartojimų vengimą ar perteklinį vertimo kalbos bruožų vartojimą galima suprasti ir interpretuoti kaip vertimo normas, veikiamas įvairių socialinių, kultūrinių, istorinių veiksnių (Malmkjaer, 2008, p. 9–10). O Trikkonen-Condit (2004) siūlomą unikalijų kalbos vienetų hipotezę Malmkjaer (2008, p. 10–11) laiko patrauklia idėja tiriant kognityvinių veiksnių lemiamas, t. y. tikrąsias, vertimo universalijas. Kitais žodžiais tariant, retesnis unikalijų kalbos vienetų atspindys vertimo kalboje gali būti aiškinamas vertimo

---

³ Originali citata: „Translations tend to over-represent target language-specific, unique linguistic features and over-represent features that have straightforward translation equivalents which are frequently used in the source language (functioning as some kind of stimuli in the source text)“ (Eskola 2004, p. 96).

metu vertėjo sąmonėje vykstančiais procesais, o ne veiksniais, priklausančiais nuo vertimo kalbų porų statuso ar kitų sociokultūrinių ypatumų įtakos (ibid.). Kita vertus, Andrew Chestermanas (2007, p. 3–13) kritikuoja unikalau vertimo vieneto terminą ir siūlo formuluoti konkretesnę apibrėžimą. Chestermano (2007, p. 9) manymu, unikalumo sąvoka yra per abstrakti ir per plati, nes tiriami kalbos vienetai unikalūs ne visų kalbų atžvilgiu, o tik konkrečios vertimo kalbų poros atveju. Taip pat toks unikalumas būdingas ne tik vertimams, bet apskritai antros kalbos vartosenai (ibid.). Chestermanas kūrybiškai siūlo į unikalius kalbos vienetus žiūrėti kaip į atvirkštinę lakūną. Tai yra įprastai vertimo studijose lakūna suprantama kaip tam tikra leksinė ar semantinė spraga vertimo kalboje, neleidžianti perteikti originalo kalbos sąvokos. Kalbant apie unikalius vertimo vienetus, spraga yra originalo kalboje ir ji yra daugiau formali / sintaksinė negu semantinė (Chesterman 2007, p. 9). Apibendrinamas Chestermanas (2009, p. 10) siūlo koreguoti unikalų vertimo vienetų tyrimo metodologiją taikant kontrastinį tekstynais grindžiamą originalios ir vertimų kalbos palyginimą.

Palyginti su kitomis vertimų kalbos normomis ar universalijomis, pavyzdžiui, normalizacija, standartizacija, eksplacitiškumu, paprastinimu ir kt., unikalų kalbos vienetų hipotezė nėra taip plačiai ištyrinėta. Pavyzdžiui, be jau minėtų Trikonnen-Kondit (2004) ir Eskolos (2004) suomių vertimų kalbos tyrimų, Barbara Martinez Vilinsky (2012) analizavo originalius ir verstus ispanų kalbos tekstus specialiai sudarytame tekстыne. Tyrimo objektu laikytos veiksmažodinės perifrastinės konstrukcijos, t. y. kelių veiksmažodžių grupė, atliekanti predikato branduolio funkciją, būdinga ispanų, bet ne anglų kalbai (Vilinsky, 2012, p. 5). Tyrimo rezultatai parodė, kad originalioje kalboje perifrastinių konstrukcijų daugiau negu vertimuose. Michaela Martynkova ir Marketa Janebova (2019) analizavo daugiafunkcės čekų kalbos dalelytės *prý / prej* dažnius ir vertimus ispanų–čekų kalbų poroje. Nustatyta, kad dalelytė retesnė vertimuose palyginti su originaliais čekiškais grožinės literatūros tekstais, be to, verčiant iš ispanų kalbos, dalelytė dažniau buvo praleidžiama negu pridedama. Bertas Capelle (2012) tyrinėjo judėjimo veiksmažodžius angliškose tekstuose, verstuose iš prancūzų ir vokiečių kalbų; tyrimo rezultatai parodė skirtingą veiksmažodžių vartoseną priklausomai nuo originalo kalbos (platesnę tyrimo apžvalgą ir kritiką galima rasti, pavyzdžiui, Frederiko

Zanettino (2013) arba Davido Špetlos (2018) darbuose). Apibendrinant galima teigti, kad sisteminių, didelės apimties unikalių kalbos vienetų hipotezės tyrimų nėra, darbai apima daugiausiai dvi–tris kalbų poras, pasirenkama nagrinėti konkreti leksinė, sintaksinė ar semantinė lakūna originalo kalboje, ypač trūksta mažiau vartojamų kalbų tyrimų. Taigi lietuvių kalbos įvardžių dviskaitos formų pasiskirstymas vertimų kalboje ir jų vertimas gali būti tiriamas unikalių vertimo vienetų hipotezės kontekste, nes anglų kalboje tokios raiškos nėra išlikę ir vertėjui nėra akivaizdaus stimulo vartoti dviskaitą vertimo proceso metu.

Lietuvių kalbos įvardžių dviskaita

Lietuvių kalbai būdingi tam tikri archajiški bruožai, neišlikę kitose indoeuropiečių kalbose. Pavyzdžiui, be vienaskaitos ir daugiskaitos, kai kurie įvardžiai gali būti vartojami dviskaitos forma (pvz., *muđu, juđu, katriedu*), ji laikoma daugiskaitos porūšiu (Ambrasas et al., 2006, p. 184). Remiantis tyrimais, galima teigti, kad šiuolaikinėje lietuvių kalboje daiktavardžių, būdvardžių ir veiksmažodžių dviskaita iš esmės nebevartojama, o įvardžių dviskaita taip pat vertinama kaip nykstantis bruožas, ją keičia daugiskaitos formos (žr. Ambrasas et al., 2006, Valeckienė, 1998). Pavyzdžiui, Albertas Rosinas (1996, p. 52) teigia, kad dviskaita pasitaiko tik grožinėje literatūroje, publicistiniame stiliuje ir šnekamojoje kalboje. Sakytinėje kalboje, pasak Rosino (1994, p. 121) „dviskaitos paradigmas, kaip rodo raštų ir tarmių duomenys, geriau yra išlaikę įvardžiai net ir tose tarmėse, kur daiktavardžių dviskaita yra išnykusi“. Krikštaponytės (2013) ir Bruno (2015) tyrimai, kuriuose nagrinėta įvardžių dviskaita „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne“, rodo gana produktyvią jų vartoseną ir formų variantiškumą įvairių funkcinių stilių tekstuose.

1 lentelėje pateikiamos skirtingų semantinių grupių lietuvių kalbos įvardžių dviskaitos formos. Išvardytų dviskaitos formų sąrašas nėra baigtinis, įvairių formų nustatyta skirtingose tarmėse, kai kurios formos atsiranda / ar nunyksta žvelgiant diachroniškai. Rosinas (1994, p. 121) pateikia diachroninės raidos pavyzdį: „<...> pagal naująjį daiktavardžių paradigmos modelį, kai kuriose šnektose persiformavo ir kai kurių gimininių įvardžių dviskaitos paradigmos <...> atsirado vard. *jiedu, josdvi* ir gal. *juosdu, jasdvi*“. Taip pat

Krikštaponytė (2013, p. 189) pastebi, kad „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne“ randama dviskaitos formų, nepateikiamų nei „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“, nei kituose leidiniuose (pvz., *aniedu*, *šiodvi*, *šiuodvi*, *jodvi*, *juodvi*, etc.), o tai liudija dviskaitos produktyvumą, nors ji ir nėra laikoma normine vartoseną (Griškaitė, 2016, p. 15).

1 lentelė

Lietuvių kalbos dviskaita (pagal Ambrazą et al., 2006)

Įvardžių semantinė grupė	Vienaskaita	Daugiskaita	
		Daugiau nei du	Du
Asmeniniai	Aš Tu Jis, ji	Mes Jūs Jie, jos	Mudu, mudvi Judu judvi Juodu, jiedvi
Parodomieji	Tas, ta Šis, ši	Tie, tos Šie, šios Anie, anos Šitie, šitos	Tuodu, tiedvi Šiedu, šiedvi Anuodu, aniedvi Šituodu, šitiedvi
Klausiamieji	Kuris, kuri	Kurie, kurios	Kuriuodu, kuriedvi Katruodu, katriedvi

Funkciniu požiūriu dviskaitos, o ne daugiskaitos forma pasirenkama siekiant pabrėžti du konkrečius dalyvius arba parodyti glaudų dviejų referentų ryšį (Roduner ir Čižik, 2006, p. 75–78; Sirtautas, 1968, p. 157). Dviskaitos įvardžių vartojimas nėra privalomas gramatinis pasirinkimas, veikiau semantinio ar stilistinio, o ne gramatinio pobūdžio ir priklauso nuo to, kaip kalbėtojas / rašytojas supranta ar nori pabrėžti referentų artumo / atstumo ir pan. santykius (Roduner ir Čižik, 2006, p. 75–78).

Dviskaitos įvardžių vartosenos ypatybės yra gana produktyvios ir greta gali egzistuoti kelios formos, paprastai rodančios tarminius skirtumus. Lietuvių kalbos gramatikos nepateikia išsamaus dviskaitos įvardžių formų sąrašo, o šiuolaikinės lietuvių kalbos dviskaitos tyrimai tekstynuose liudija apie anksčiau nedokumentuotas *ad hoc* dviskaitos formas, pavyzdžiui, *pačiuodu*, *kituodu*, *anie(m)dviem*, *šitiedu*, *vienidvi* ir kt. (Krištaponytė, 2013, p. 186). Tai rodo, kad dviskaitos įvardžiai gal ir nėra paplitę, bet vartojami kaip raiškos priemonė tiek šnekamojoje, tiek rašytinėje lietuvių kalboje.

Anglų kalboje dviskaitos įvardžių raiška buvo būdinga senajai anglų kalbai, tačiau šiuolaikinėje anglų kalboje, be įvardžių *both*, *either* (liet. *abu*) ir *neither* (liet. *nė vienas*), asmeninių įvardžių dviskaitos forma yra nunykusi, nebevartojama (Quirk ir Greenbaum, 2012, p. 81). Kadangi šiuolaikinė anglų

kalba nėra išsaugojusi šios indoeuropietiškos gramatikos ypatybės, įdomu pasižiūrėti, ar vertimuose iš anglų į lietuvių kalbą dviskaitos skaičius ir variantiškumas yra mažesni, palyginti su originaliais tekstais.

Kiekybinis duomenų apibūdinimas

Tyrimė naudoti trys duomenų šaltiniai. Pirmąjį sudaro maždaug dviejų milijonų žodžių originalūs ir versti grožinės literatūros tekstai iš originalios ir vertimų lietuvių kalbos tekstyne ORVELIT v3⁴ (kiekviename patekstyneje 18 visateksčių kūrinų, 18 skirtingų autorių, o vertimų patekstyneje 15 skirtingų vertėjų). Iš šių duomenų, panaudojus *GNU Grep* įrankį, išrinktos visos tekstyne esančios įvardžių formos. Iš jų rankiniu būdu atrinktos visos dviskaitos formos, suskaičiuoti jų dažniai (žr. 2 lentelę). Galima teigti, kad duomenys yra pakankamai tikslūs ir atspindi realią analizuojamuose patekstyniuose dviskaitos vartojimo ir įvairovės situaciją. Iš šių duomenų matyti kiekybiniai įvardžių vartosenos skirtumai originalioje ir verstoje grožinėje literatūroje.

Antra duomenų grupė – vertimai iš anglų į lietuvių kalbą, nustatyti iš lygiagrečiojo tekstyne (31 kūrinys, 16 autorių). Į *ParaConc* (Barlow, 2009) įrankio paieškos laukelį suvestos dviskaitos formos, rastos ORVELIT tekstyne, kad duomenys būtų palyginami, ir taip gauti lygiagretūs dviskaitos vertimo konkordansai. Žinoma, nors kai kurios nepagrindinės dviskaitos formos tekstyne galėjo būti ir nepastebėtos, manoma, kad jos šiame tekstyne sudaro tik nedidelę dviskaitos vartosenos dalį ir neiškreipia duomenų (žr. 3 lentelę).

Tokiu pačiu principu duomenys kokybiniam tyrimui apie dviskaitos vertimus iš lietuvių į anglų kalbą išrinkti iš trečiojo duomenų šaltinio – lygiagrečiojo lietuvių ir anglų kalbų literatūros vertimų tekstyne LECOP, atspindinčio lietuviškos prozos vertimus nuo 1990 iki 2009 metų. Tekstyne imtis – 1,7 mln. žodžių; 759 841 lygiagretus sakiny. Tekstyne sudaro 95 tekstai, parašyti 43 autorių ir versti 39 vertėjų (daugiau žr. Vaičėnienė, 2011). Atkreiptinas dėmesys, kad tekstyne imties rezultatai gali varijuoti priklausomai nuo to, kokia programinė įranga taikoma imčiai skaičiuoti.

---

⁴ <https://clarin.vdu.lt/xmlui/handle/20.500.11821/40>

Tekstynų dydžiams palyginti taikyta *WordSmith Tools 7.0* programinė įranga:

- ORVELIT:
  - originalios grožinės literatūros patekstynis: 1 304 699 žodžiai;
  - verstos grožinės literatūros patekstynis: 1 315 783 žodžiai;
- lygiagretusis tekstynas, verstų lietuviškų tekstų patekstynis: 1 200 302 žodžiai;
- LECOP tekstynas, originalių lietuviškų tekstų patekstynis: 682 936 žodžiai.

Kadangi tekstynų imtys varijuoja, kiekybiniam duomenų palyginimui šalia realaus dviskaitos dažnio pateiksime ir santykinius dažnius – dviskaitos lemu pasiskirstymas bus skaičiuojamas 1 000-iui žodžių. Pirmas skaičius nurodo realų, o antras santykinį lemos dažnį.

2 lentelė

Dviskaita lyginamajame tekстыne ORVELIT

Originali grožinė literatūra (426/0,32)					
Asmeniniai įvardžiai			Parodomieji įvardžiai		
Aš (209/0,16)	Tu (16/0,01)	Jis, ji (171/0,13)	Anas, -a (6/0,004)	Šis, -i (7/0,005)	Tas, -a (17/0,01)
Mudu (150)	Judviejų (6)	Jiedu (118)	Aniedu (5)	Šiuodu (4)	Tuodu (8)
Mudviejų (24)	Judu (5)	Jūdviejų (27)	Aniedviem (1)	Šiedu (3)	Tiedu (7)
Mudvi (20)	Judvi (3)	Jiedvi (8)			Tiedviem (2)
Mudviem (15)	Judviem (2)	Juodu (7)			
		Jodvi (6)			
		Jiedviem (3)			
		Juodvi (2)			
Versta grožinė literatūra (724/0,55)					
Aš (505/0,38)	Tu (32/0,02)	Jis, ji (122/0,09)	Anas, -a (3/0,002)	Šis, -i (4/0,003)	Tas, -a (18/0,01)
Mudu (359)	Judu (17)	Jiedu (93)	Anuodu (3)	Šiedu (4)	Tiedu (10)
Mudvi (76)	Judvi (7)	Jūdviejų (29)			Tuodu (6)
Mudviejų (41)	Judviejų (5)	Jiedvi (24)			Tiedvi (1)
	Judviem (3)	Juodu (10)			Tuodvi (1)
Mudviem (26)		Jiedviem (5)			
Mudviems (3)		Juodvi (2)			

Iš duomenų matyti, kad ORVELIT tekstyno grožinės literatūros vertimų patekstynyje dviskaitos yra daugiau. Tokie rezultatai gali reikšti, kad universalių vertimo vienetų hipotezė nėra absoliuti arba kad vidiniai tekstynų struktūros ypatumai, pirmojo ar trečiojo asmens naratyvų skaičius,

atpasakojamosios bei dialoginės tekstų proporcijos ir įvairūs kiti patekstynių sandaros faktoriai gali lemti dviskaitos dažnį. Kita vertus, galima neabejoti, kad vertėjai renkasi dviskaitą vietoj tam tikrų anglišku struktūrų, nors ekvivalentinės raidės pačiame angliškame tekste ir nėra. Taigi net jei apskritai tekстыne dviskaitos įvardžių yra nedaug, abiejuose patekstyniuose dažniausios yra asmeninių įvardžių formos, ypač pirmojo ir trečiojo asmens dviskaita, o parodomieji įvardžiai sudaro tik labai nedidelę duomenų dalį. Įdomu tai, kad tiek originaliuose, tiek verstuose tekstuose šalia pagrindinių normos variantų (pagal Ambrazas et al., 2006), vartojami ir šalutiniai normos variantai (pvz., *judvi, juodvi*). Lygindami abu patekstynius matome, kad vertimų patekstynyje gerokai daugiau pirmojo asmens daugiskaitos formų, bet kiek mažiau trečiojo asmens dviskaitos. Klausiamųjų įvardžių dviskaitos formų ORVELIT tekстыne nepasitaikė. Bandant įsitikinti, ar rezultatai būdingi tikrai konkrečiam tekstynui, ar jie aktualūs grožinės literatūros vertimams apskritai, būtina lyginti su kitų duomenynų rezultatais (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Dviskaita lygiagrečiuosiuose tekstynuose

Asmeniniai įvardžiai			Parodomieji įvardžiai		
Originali grožinė literatūra (LECOP) (445/0,65)					
Aš (232/0,33)	Tu (11/0,01)	Jis, ji (176/0,25)	Anas, -a (3/0,004)	Šis, -i (3/0,004)	Tas, -a (20/0,03)
Mudu (186)	Judu (8)	Juodu (80)	Aniedu (2)	Šiedu (2)	Tuodu (14)
Mudviem (21)	Judviem (2)	Jiedu (78)	Aniedviem (1)	Šiuodu (1)	Tiedu (6)
Mudviejų (19)		Jūdviejų (7)			
Mudvi (4)		Jiedvi (5)			
Mudviems (2)		Jodvi (3)			
		Jiedviem (3)			
Versta grožinė literatūra (lygiagretusis tekstynas) (732/0,61)					
Aš (343/0,28)	Tu (38/0,03)	Jis, ji (327/0,27)	Anas, -a (0/0)	Šis, -i (4/0,003)	Tas, -a (22/0,01)
Mudu (276)	Judu (26)	Jiedu (189)	-	Šiedu (4)	Tiedu (12)
Mudviejų (30)	Judviejų (9)	Juodu (102)			Tuodu (10)
Mudviem (20)	Judvi (2)	Jūdviejų (26)			
Mudvi (17)	Judviem (1)	Jiedviem (5)			
		Juodvi (3)			
		Jiedvi (2)			

Lygindami originalios grožinės literatūros tekstynų duomenis matome, kad antrajame, LECOP, tekстыne, dviskaitos dvigubai daugiau (plg., 0,32 ORVELIT tekстыne ir 0,65 LECOP tekстыne) – vėlgi tai tik patvirtina spėjimą, kad žodžių proporcijai įtakos gali turėti tekstynų sandara. Konkrečių įvardžių kategorijų ir atitinkamai lemų pasiskirstymas gana panašus: dominuoja asmeniniai daugiskaitos formos įvardžiai, o parodomųjų įvardžių reta. Dviskaitos vartoseną vertimų tekstynuose, ORVELIT (0,55) ir lygiagrečiajame tekстыne (0,61) gana panaši ir nedaug skiriasi nuo dviskaitos skaičių originalioje literatūroje LECOP tekстыne (0,65). Dviskaitos lemų pasiskirstymo amplitudė LECOP ir lygiagrečiajame tekstynuose, kaip ir ORVELIT atveju, panaši. Kaip ir lyginamajame ORVELIT tekстыne, lygiagrečiuosiuose tekstynuose taip pat matome, kad šalia pagrindinių normos variantų pasitaiko ir šalutinių vartosenos variantų (pvz., *jodvi, juodvi, tuodvi*).

Apibendrinant tokį duomenų lyginimą ir atsakant į pirmą tyrimo klausimą, galima teigti: laikantis unikalių vertimo vienetų hipotezės, dviskaitos vertimuose turėtų būti gerokai mažiau, tačiau net dviejų tekstynų duomenys rodo, kad taip nėra – dviskaitos gali būti daugiau (ORVELIT duomenys) arba panašiai (lygiagrečiųjų tekstynų duomenys) kaip ir originalioje literatūroje; ir originalioje, ir verstoje literatūroje dviskaitos formų įvairovė panaši. Kadangi, kaip teigia universalių vertimo vienetų hipotezė, originalo kalboje vertėjui nėra stimulo parinkti tam tikrą unikalų vienetą, įdomu pasižiūrėti, kokios angliškos gramatinės ir leksinės struktūros verčiamos į lietuvių kalbą dviskaitos formomis.

Dviskaitos vertimas iš anglų į lietuvių kalbą

Siekiant išsiaiškinti, kokie leksiniai ir gramatiniai vienetai iš anglų į lietuvių kalbą verčiami dviskaita, bus remiamasi lygiagrečiojo tekstyno duomenimis. Iš asmeninių įvardžių kategorijos tolesnei analizei pasirinkta po vieną dažniausią formą: *mudu* (276), *judu* (26) ir *jiedu* (189). Manoma, kad šių formų vertimo ypatumai atspindės ir kitų formų vertimo būdus. Pagal originalo kalboje esantį vertimo stimulą vartosenos atvejai suskirstyti į tokias kategorijas (žr. 4 lentelę):

4 lentelė

Leksinės, gramatinės ir sintaksinės angliškos struktūros verčiamos dviskaita

Struktūra	Mudu (276)	Judu (26)	Jiedu (189)
1. Daugiskaitos įvardžiai	<i>We / us</i> (103)	<i>You / yours</i> (12)	<i>They</i> (161)
2. Referentas + įvardis / įvardis + referentas	Vardas / daikt., frazė / įvardis + <i>and I / me / myself</i> ; <i>I and</i> + vardas / daikt., frazė (134)	<i>You and</i> + vardas / įvardis / daikt. (8)	<i>He / she and</i> + vardas (11)
3. Perfrazavimas	(28)	-	(8)
4. Struktūros su anglų kalbos dviskaitos įvardžiais	<i>We both; both of us; both she/he/me and I / name; neither of us</i> (11)	<i>Both of you; you both</i> (2)	<i>Both</i> (6)
5. Struktūros su skaitvardžiu <i>two</i> (liet. <i>du</i>)	<i>The two of us</i> (1)	<i>You two</i> (4)	<i>Two of them; between the two; these two</i> (3)

Iš lygiagrečių konkordansų analizės matyti, kad ypač dažnai dviskaita verčiami pirmojo, antrojo ir trečiojo asmens daugiskaitos įvardžiai *we, you, they* (liet. *mes, jūs, jie*), kai iš konteksto aišku, kad kalbama apie du veikėjus. Toks papildomos informacijos pridėjimas nėra vienintelė vertimo pasirinkimo galimybė – šiuos įvardžius galima būtų versti lietuviškais atitikmenimis, t. y. vertimas dviskaita yra daugiau stilistikos negu gramatikos lemiamas sprendimas. Pavyzdžiui:

- (1) <...> then she took my hand and **we** walked away.
Tada paėmė mane už rankos, ir **mu** išėjome.

Let **us** never see each other again.
– O dabar lik sveikas. **Mudu** niekada nebespasimatysim.

I'd no idea **you** knew him.
<...> – aš nė nepamaniau, kad **judu** pažįstami.

Now, Peter, she said, when **they** were calm again, we've got to get action at once.
O dabar, Piteri, – pasakė ji, kai **jiedu** nusiramino, – reikia tuoj pat griebtis <...>

Kita dominuojanti sintaksinė konstrukcija, ypač dažnai verčiama dviskaita – įvairūs vardo / įvardžio / daiktavardinės frazės ir asmeninio įvardžio deriniai:

- (2) What tricks **Theodore and I** used to play on our Miss Wilsons, and Mrs. Greys, and Madame Jouberts!

O, kiek šunybių **muđu** su Teodoru iškrėsdavome mis Wilson <...>

I and Diamelen pushed the canoe afloat.

Nežinau, gal jis buvo nebegyvas. **Mudu** su Dajamelena įstūmėm kanoją į vandenį.

Ernest's father and I sometimes worry about him, she said.

Mudu su Ernesto tėvu labai juo rūpinamės <...>

You and John are not going to live here?

Ar **judu** su Džonu nusipirkote kitus namus?

She and Peter had earned, and they would demand, the sweetest flowers <...>

Jiedu su Piteriu juos pilnai užsitarnavo <...>

Šioje kategorijoje gausu variacijų – dėmenų išdėstymas gali skirtis, tarp jų gali būti įsiterpusi kita informacija (pvz., „Then **the old lady** that was around a hundred years old **and I** shot the breeze for a while / Paskui **muđu** su ta šimtamete senute <...>“), tačiau visais atvejais išlieka jungtukas *and* (liet. *ir*), jungiantis referentą ir kitą įvardijamą asmenį. Į lietuvių kalbą tokie atvejai įprastai verčiami dviskaita ir prielinksniu *su* (pvz., *muđu (su)*, *jiedu (su)*, *judu (su)*).

Perfrazavimu laikėme laisvo vertimo atvejus, kai dėl stilistinių priežasčių nutolta nuo originalaus sakinio sintaksinės, gramatinės ar leksinės raiškos. Tokiais atvejais sunkiau daryti prielaidą, kas originaliame sakinyje galėtų būti dviskaitos vertimo stimulu, ar išžvelgti kokią nors atskirą kategoriją. Tokie sakiniai turi įvardžių arba juose matomi / numanomi du referentai:

- (3) **I** shall keep out of **your** way all day <...>

Mudu nesimatysime visą dieną <...>

I didn't have none, so **he** left.

Tabokos aš neturėjau, ir **muđu** išsiskyrėme.

The evening was just cool enough to make it worth while to pull up the counterpane.

Vakaras buvo gana vėsus, ir **jiedu** turėjo užsikloti antklode.

Atvejų, kurie gali būti laikomi akivaizdžiu dviskaitos vertimo stimulu – kai sakinyje pavartotas įvardis *both* (liet. *abu*), *neither* (liet. *nė vienas*) ar skaitvardis *two* (liet. *du*), nebuvo gausu. Toliau pateikiame kelis pavyzdžius tokių atvejų, kuriuos galima būtų laikyti tikrąja dviskaitos raiška anglų kalboje ir vertimu lietuvišku ekvivalentu:

(4) Yes, sir, **both me and Willum**, she called.

– Taip, sere. Šeimininkė vėl pašaukė **muđu** su Viljamu.

We are **both** punished.

Jūs per daug savimi žavėjotės. **Mudu** abu nubausti.

We did get the thing up at last, **the two of us** together.

Sutelkę jėgas, **muđu** pagaliau iškėlėme burę.

And besides, **neither of us** have any money, Comrade Peter.

Na, o, be to, **muđu** neturime pinigų, draugas Piteri.

When they moved their faces apart again **both of them** sighed deeply.

Kai **jiedu** atšlijo, abu giliai atsiduso.

Taigi, atsakant į antrąjį tyrimo klausimą, tekstyno duomenys rodo, kad ypač dažnai vertėjai renkasi versti asmeninius daugiskaitos įvardžius dviskaita dėl stilistinių priežasčių, kai kalbama apie du veikėjus. Kita ryški tendencija – dviejų referentų paminėjimas su jungtuku *and* (liet. *ir*), tokie atvejai verčiami dviskaitos įvardžio ir prielinksnio *su* junginiais. Dviskaita lietuviškame sakinyje gali atsirasti, nors angliškame akivaizdaus stimulo gali ir nebūti, kai minimi ar numanomi du veikėjai. Galiausiai angliškame sakinyje gali būti vartojama dviskaitos raiška ir ji perteikiama artimiausiu lietuvišku ekvivalentu – dviskaitos įvardžiais. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad nežinoma minėtų struktūrų dispersija, t. y. galima tik numanyti, kiek kokių vertimo atvejų pavartota konkrečiame romane, todėl lieka neaišku, ar / kiek dažnesnis dviskaitos pasirinkimas priklauso nuo konkretaus vertėjo ar redaktoriaus.

Dviskaitos vertimas iš lietuvių į anglų kalbą

Šiai vertimo kryptčiai tirti naudosime lygiagrečius dviskaitos vertimo konkordansus iš LECOP tekstyno. Kad duomenys būtų palyginami,

---

pasiziūrėsime, kaip dviskaitos įvardžiai *muđu* (186), *judu* (8) ir *jiedu* (78) išversti į anglų kalbą; ar anksčiau nustatytos struktūros būdingos originaliai anglų kalbai išlieka ir anglų kalbos vertimuose.

5 lentelė

Dviskaitos vertimas iš lietuvių į anglų kalbą

Struktūra	<i>Mudu</i> (186)	<i>Judu</i> (8)	<i>Jiedu</i> (78)
1. Daugiskaitos įvardžiai	<i>We / us</i> (129)	<i>You</i> (6)	<i>They</i> (40)
2. Referentas + įvardis / įvardis + referentas	Vardas / daikt., frazė / įvardis + <i>and I / me / myself; I and + vardas / daikt., frazė</i> (28)	–	<i>He and + vardas; daikt., frazė</i> (6)
3. Perfrazavimas	(7)	–	(10)
4. Struktūros su anglų kalbos dviskaitos įvardžiais	<i>Both</i> (3)	–	<i>Both</i> (5)
5. Struktūros su skaitvardžiu <i>two</i> (liet. <i>du</i>)	<i>The two of us</i> (22)	<i>You two</i> (2)	<i>Two of them; the two</i> (17)

Iš esmės dominuoja vertimo būdas, kai lietuviški dviskaitos įvardžiai į anglų kalbą verčiami daugiskaitos įvardžiais niekaip nekompensuojant prarastos informacijos, kadangi ji matoma iš aplinkinių sakinių ar numanoma kontekste – aišku, kad kalbama apie du veikėjus. Galima sakyti, kad vertimai atspindi įprastą anglų kalbai vartoseną: verčiant iš lietuvių į anglų kalbą, dviskaita dažniausiai bus perteikiama daugiskaitos įvardžiu:

(5) Vaikštom **muđu** po Gdanską, apžiūrinėjam visas miesto <...>

So **we** walked through Gdansk, touring all the town's landmarks.

– Po daugelio metų **muđu** susitiksime, – šaukė jis <...>
We'll meet many years later, exclaimed he <...>

Pagal jų apskaičiavimus **judu** privalėjote pradėti. Todėl jie labai...

According to their calculations, **you** should have started.

Ir **jiedu** išvažiavo.
So **they** left.

Kur **jiedu** dabar?
Where were **they** now?

Nors kiti dviskaitos vertimo būdai nėra dažni, įdomu tai, kad, verčiant į anglų kalbą, vartojamos tokios pačios struktūros, kurios nustatytos originaliuose angliškuose tekstuose, o kokių nors naujų, neįprastų vertimo variacijų neaptikta. Kadangi duomenų nedaug, be to, negalima pasižiūrėti į jų dispersiją skirtinguose tekstuose, sunku spręsti, kuri iš likusių struktūrų įprastesnė verčiant dviskaitą. Lygindami su vertimais iš anglų kalbos, matome, kad vertimas vardo / įvardžio / daiktavardinės frazės ir asmeninio įvardžio deriniu daug retesnis; galbūt dėl to, kad ir lietuviškame tekste tokių darinių su dviskaitos įvardžiais nėra daug. Kita vertus, ir vertimuose į anglų kalbą, struktūra išlieka tokia pati:

- (6) <...> o **muđu** su pačia eisim pavakarius paruošti.
My wife and I will go and prepare supper.

Sykį **muđu** su Arijumi vaikštinėjome po užmiesčio <...>
 Once **Arius and I went** walking in the meadows outside of the city.

Kol **jiedu** su vaiku prausdavosi kieme, virtuvėj <...>
 As **he and the child** would bathe in the yard <...>

Kartą **jiedu** pasislėpė brūzgynuose netoli lapės olos <...>
He and Kernius had hid in a thicket near a fox's den one night <...>

Pasitaikė perfrazavimo atvejų, kai vertimas per daug nutolęs nuo originalo ir įvardinės raiškos nelieka arba ji kitokia nei originaliame sakinyje (7 pvz.). Kaip ir originaliuose angliškuose tekstuose, verčiant į anglų kalbą, dviskaitos raiškai kompensuoti gali būti naudojamas įvardis *both* (liet. *abu*) (8 pvz.):

- (7) Na, aš važiuoju. Tai **muđu** susitarėm?
 So it's a deal?

- (8) **Muđu** susėdome virtuvėje už stalo.
We both sat down at the kitchen table.

Ji matė **muđu** išeinančius pro šventoriaus vartus <...>
 She saw **us both** exit from the Church courtyard—she saw everything!

Jiedu abu buvo vedę.

At the time of their arrests, **both** men were married.

Dabar **jiedu** abu drebėjo iš baimės.

Now **they both** shook with fear.

Vienas įdomesnių atvejų – vertimas pasitelkus skaitvardį *two* (liet. *du*), kurio nėra lietuviškame tekste, o angliškame tekste jis nėra gramatiškai privalomas – dviskaitą galima būtų versti įprastu anglų kalbai daugiskaitos įvardžiu. Toks vertimo sprendimas rodo vertėjo pasirinkimą perteikti dviskaita koduojamą informaciją. Įdomu tai, kad, lyginant su originaliais angliškais tekstais, tokios raiškos atvejų vertimuose iš lietuvių kalbos pasitaikė daugiau, nors pats tekstynas ir žymiai mažesnis. Žinoma, reikėtų daugiau tyrimų norint išsiaiškinti, ar ši struktūra gali rodyti lietuvių kalbos interferenciją anglų kalbai:

(9) Ir **mu**du ją rasim!

And **the two of us** shall find her!

<...> artyn neprisileido: nereikia, nereikia, **mu**du, pačiu.

<...> wouldn't let anyone near them to help: No, no, just **the two of them**.

– **Ju**du berods broliai?

You two are brothers if I am not mistaken?

Jiedu išgyveno lageryje skaudžią tragediją <...>

These two lived through a tragedy in camp <...>

Jiedu tylom išgėrė po kaušą alaus <...>

The two silently drink a swig of beer <...>

Atsakant į trečiąjį tyrimo klausimą galima teigti, kad angliškuose vertimuose iš lietuvių kalbos struktūros labai panašios kaip ir originaliuose angliškuose tekstuose: lietuviška dviskaita keičiama pirmojo, antrojo ar trečiojo asmens daugiskaitos įvardžiais arba verčiama anglų raiškai būdinga formule referentas + įvardis / įvardis + referentas. Didžiausias skirtumas matyti, kai lietuvių kalbos dviskaita verčiama skaitvardžiu *two* (liet. *du*), taip tarsi bandant kompensuoti prarandamą informaciją apie referentų skaičių – tokia raiška lygiagrečiajame tekстыne tesurado tik labai mažą originalių angliškų pavyzdžių kiekį. Naujų struktūrų nenustatyta, jos tokios pačios kaip ir

originaliuose angliškuose tekstuose, tačiau proporciškai pasiskirsto šiek tiek kitoks. Ar taip yra dėl mažesnės LECOP duomenų imties, ar tai rodo lietuvių kalbos interferenciją angliškuose tekstuose – ne visai aišku ir reikėtų tolesnių tyrimų.

Apibendrinimas

Tyrimu siekėme atsakyti į kelis klausimus: ar dviskaitos kiekis vertimuose skiriasi palyginti su originaliais lietuviškos grožinės literatūros tekstais; kada vartojama dviskaita verčiant iš anglų kalbos, jeigu originalo kalboje akivaizdus stimulo nėra; kuo dviskaita verčiama į anglų kalbą. Buvo spėjama, kad, laikantis unikalių vertimo vienetų hipotezės, dviskaitos, kaip unikalios, lietuvių kalbai būdingos ypatybės, vertimuose turėtų būti mažiau, tačiau, skirtingai nei kitų autorių tyrimuose (pvz., Trikonnen-Kondit 2004, Eskola 2004, etc.), šis spėjimas nepasitvirtino. Vertimuose dviskaitos aptinkama panašiai arba daugiau, bet ne gerokai mažiau; pastebima formų įvairovė kaip ir originalioje lietuviškoje literatūroje. Žinoma, įdomu būtų analizuoti dviskaitos pasiskirstymą ir vertimus skirtinguose žanruose, kalbų porose, palyginti daugiau duomenynų.

Anglų–lietuvių kalbų vertimo duomenys parodė kelias svarbias struktūras, kurios į lietuvių kalbą gali būti verčiamos dviskaita: kai asmeniniai daugiskaitos įvardžiai implikuoja du referentus arba kai vartojamas asmeninio įvardžio ir kito referento junginys su jungtuku *and* (liet. *ir*). Trečia duomenų grupė – vertimai iš lietuvių į anglų kalbą parodė, kad originaliuose angliškuose tekstuose nustatytos struktūros galioja abiem vertimo kryptims: versdami iš lietuvių kalbos, vertėjai keičia dviskaitą angliškais įvardžių daugiskaitos formomis arba naudoja jau anksčiau minėtą formulę įvardis ir referentas / referentas ir įvardis. Norėdami kompensuoti prarandamą informaciją apie referentų skaičių ar jų artumą, vertėjai vartojo skaitvardį *two* (liet. *du*), nurodantį veikėjų skaičių, ir taip išversdavo lietuviškos dviskaitos įvardžiais perteikiamą informaciją. Originaliuose angliškuose tekstuose, skirtingai nuo verstų anglų kalbos tekstų, tokia struktūra nebuvo dažna ar įprasta.

Gali būti, kad ne visos dviskaitos formos buvo rastos lygiagrečiuosiuose tekstynuose, tačiau manoma, kad tokių formų nedaug ir didelės įtakos

---

rezultatams jos neturėtų. Tyrimą būtų galima praturtinti duomenų dispersijos analize – pasižiūrėti, kiek tam tikrų vertimo struktūrų pasirinkimas priklauso nuo konkretaus vertėjo ar (ir) redaktoriaus. Chronologiškai būtų įdomu pasižiūrėti, ar senesniuose kūriniuose dviskaita dažnesnė palyginti su šiuolaikiniais kūrinių vertimais. Kalbant apie praktinį šio tyrimo aspektą ir svarbą daugiakalbystei, manytina, kad skirtingų kalbų kryptių profesionalių vertimų duomenų tyrimai gali padėti besimokantiems vertėjams pasitikrinti savo sprendimus, vertimo dėstytojams kurti pratimus ar iliustracinę medžiagą, o tyrėjus skatinti sudaryti daugiau tekstynų ir duomenynų, skirtų atvirosios prieigos vertimo studijų tikslams. Straipsnio duomenys taip pat gali būti svarbūs ir lietuviams gimtakalbiams, ir į lietuvių ar iš lietuvių kalbos verčiantiems kitų kalbų specialistams.

Literatūra

- Ambrazas, V., Geniušienė, E., Girdenis, A., Sližienė, N., Tekorienė, D., Valeckienė, A., & Valiulytė, E. (2006). *Lithuanian Grammar*. Baltos lankos.
- Baker, M. (1993). Corpus Linguistics and Translation Studies – implications and applications. In M. Baker, G. Francis, & E. Tognini-Bonelli (Eds.), *Text and Technology. In Honour of John Sinclair* (pp. 233–252). John Benjamins Publishing Company.
- Bruno, J. (2015). A third number: discussing duals in Lithuanian language. *The ITB Journal*, 16(1). <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1182&context=itbj>
- Capelle, B. (2012). English is less rich in manner-of-motion verbs when translated from French. *Across Languages and Cultures* 13, 173–195. <https://doi.org/10.1556/Acr.13.2012.2.3>
- Chesterman, A. (2007). What is a unique item? In: Yves Gambier, Miriam Schlesinger, and Radegundis Stolze, eds. *Doubts and Directions in Translation Studies*. John Benjamins, 3–13.
- Eskola, S. (2004). Untypical frequencies in translated language: A corpus-based study on literary corpus of translated and non-translated Finnish. In A. Mauraneen, & P. Kujamäki (Eds.), *Translation Universals. Do they*

- Exist?* Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 83–99.
- Griškaitė, G. (2015). *Lietuvių kalbos gramatinių formų konkurencija: dviskaitos atvejis*. Vytauto Didžiojo universitetas. Magistro darbas.
- Krikštaponytė D. (2013). Nauji duomenys apie įvardžių dviskaitą dabartinėje lietuvių kalboje. In *Kalbos kultūra*, 86, 179–191.
- Malmkjaer, K. (2008). Norms and nature in Translation Studies. In G. Anderman, & M. Rogers (Eds.), *Incorporating Corpora – Corpora and the Translator* (pp. 49–59.). Multilingual Matters.
- Martínez Vilinsky, B. (2012). On the lower frequency of occurrence of Spanish verbal periphrases in translated texts as evidence for the unique items hypothesis. *Across Languages and Cultures*, 13(2), 197–210. <https://doi.org/10.1556/Acr.13.2012.2.4>
- Martinková, M., & Janebová, M. (2019). Unique items and parallel corpora: evidence from Czech. *CLINA Revista Interdisciplinaria De Traducción Interpretación Y Comunicación Intercultural*, 5 (2), 77–98. <https://doi.org/10.14201/clina2019527798>
- Quirk, R., & Greenbaum, S. (2012). *A University Grammar of English*. 7th Impression, Pearson Education in South Asia, India.
- Roduner, M., & Čížik-Prokaševa, V. (2006). Skaičiaus kategorija. In A. Holvoet, & R. Mikulskas (Eds.), *Gramatinių funkcijų tyrimai* (pp. 67–100).
- Rosinas, A. (1996). *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Rosinas, A. (1994). Lietuvių kalbos daiktavardžių ir įvardžių dviskaitos raida. *Baltistica* 4, 109–122. <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/825>
- Sirtautas, V. (1968). Lingvistinės pastabos dėl įvardžių dviskaitos. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Kalbotyra*, 19, 155–158.
- Špetla, D. (2018). *Frequency of unique items in translation from English to Czech*. Masaryk University. Master's Diploma thesis.
- Teich, E. (2003). *Cross-linguistic variation in system and text: A methodology for the investigation of translations and comparable texts*. Mouton de Gruyter.
- Trikkonen-Condit, S. (2004). Unique items — over- or under-represented in translated language? In A. Mauraneen, & P. Kujamäki (Eds.),

Translation Universals. Do they Exist? (pp. 177–184). John Benjamins, Valeckienė, A. (1998). *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vaičėnienė, J., & Kovalevskaitė, J. (2019). Leksinės ir morfologinės vertimų kalbos ypatybės (Lexical and morphological features of translational Lithuanian). *Darnioji daugiakalbystė / Sustainable Multilingualism*, 14, 208–235. <https://doi.org/10.2478/sm-2019-0010>

Vaičėnienė, J., Kovalevskaitė, J., & Ringailienė, T. (2017). Tekstynais paremti vertimų kalbos tyrimai ir šaltiniai (Corpus-Based Translation Studies: Research and Resources). *Studies about Languages*, 30, 42–55. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.30.17693>

Zanettin, F. (2013). Corpus Methods for Descriptive Translation Studies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 95, 20–32. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.618>

Programinė įranga

Barlow, M. (2009). *ParaConc*. <https://paraconc.com/>

Grep for Windows. (2009). <http://gnuwin32.sourceforge.net/packages/grep.htm>

Scott, M. (2016). *WordSmith Tools version 7*, Stroud: Lexical Analysis Software.

Ištekliai

Lygiagretusis tekstynas. (2007). VDU: SITTI. <https://sitti.vdu.lt/en/parallel-corpus/>

Vaičėnienė, J., Kovalevskaitė, J., & Boizou, L. (2020). *ORVELIT v3*, CLARIN-LT digital library in the Republic of Lithuania, <http://hdl.handle.net/20.500.11821/40> (akademine prieiga)

Vaičėnienė, J. (2011). *LECOP*. VDU. (apribota prieiga)

Jurgita Vaičėnė

Vytautas Magnus University, Lithuania

jurgita.vaicenoniene@vdu.lt

A CORPUS-BASED STUDY OF DUAL PRONOUN TRANSLATION

Annotation. This article aims to answer the following questions: what is the distribution of dual pronouns in original and translated Lithuanian fiction texts; what English language patterns are rendered by Lithuanian dual pronouns; and how Lithuanian dual pronouns are translated into English. In line with the unique items hypothesis, it is hypothesized that dual pronouns, as a characteristic feature of the Lithuanian language, should be less frequent in translations, as English texts do not have an obvious translation stimulus. Corpus based methods were used for data extraction and analysis. Firstly, from the morphologically annotated ORVELIT corpus, all occurrences of pronouns in original and translated fiction were identified, and all dual forms were extracted. Parallel concordances of dual pronoun translations were obtained from the Lithuanian-English Corpus of Prose LECOP and the Parallel Corpus (English-Lithuanian translation direction) using the ParaConc software (Barlow, 2009). The most frequent forms of personal pronouns were chosen for further analysis: *mudu*, *judu* and *jiedu*. It has been found that differently from initial prediction, Lithuanian translations have similar or slightly higher numbers of dual pronouns in comparison to original Lithuanian texts. The data from English-to-Lithuanian translations shows several patterns rendered by dual pronouns, for example, when English plural personal pronouns describe two referents or when a combination of a personal pronoun and another referent is used with the conjunction *and*. When translating duals from Lithuanian into English, translators choose English plural forms of pronouns or use the formula 'pronoun + referent/referent + pronoun'. To compensate for the loss of information about the number of referents or their proximity, translators use the number *two*. In original English texts, unlike in translated English texts, this usage was not frequent or common.

Keywords: dual pronouns; Lithuanian language; parallel and comparable corpora; unique items hypothesis.